

16. Organizaciya inklyuzivnogo obrazovaniya obuchayushchihsya s ogranichennymi vozmozhnostyami zdorov'ya i/ili detej-invalidov: metodicheskie materialy dlya rukovoditelej, pedagogov, specialistov soprovozhdeniya (uchitelej-logopedov, uchitelej defektologov, pedagogov-psihologov, social'nyh pedagogov, t'yutorov) / avtory-sost. : L.M.Betker, M.I.Eremenko, N.V.Lopatkina – Hanty-Mansijsk, RIO IRO, 2016.– 90 s.

17. Shepunova, E.A. Modelirovanie v usloviyah formirovaniya dostupnogo obrazovaniya dlya detej s osobymi obrazovatel'nymi potrebnyami v municipal'noj obrazovatel'noj sisteme / Molodoj uchenyj. – 2020. – № 1 (291). – S. 154-157.

МРНТИ 14.27.05

<https://doi.org/10.51889/2959-5762.2024.84.4.028>

А.С.Косшыгулова,¹ К.К.Жампеусова,¹ С.Р.Кыдырова²

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ., Қазақстан
²Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті, Ақтөбе қ., Қазақстан

ОРТА БІЛІМ БЕРУ МЕКЕМЕЛЕРІНДЕ ЖОҒАРЫ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ КӘСІБИ ӨЗІН-ӨЗІ АНЫҚТАУЫН ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа

Мақалада жоғары сынып оқушыларының кәсіби өзін-өзі анықтауын зерттеудің психологиялық-педагогикалық тұрғыдан негіздеудің көкейтестілігі қарастырылады. Жылдам дамып келе жатқан постиндустриалды қоғамда білім алушының жеке тұлғалық мүмкіндіктері мен қажеттіліктеріне, кәсіби өзін-өзі анықтау траекториясына сүйене отырып, жеке тұлғаны қалыптастыру үздіксіз педагогикалық процессте көрініс береді. Бұл процестің тиімділігін арттыру үшін, әсіресе ересек өмірге аяқ басуға ниет білдірген оқушыға, тек кәсіптің күресінде ғана емес, сонымен қатар өзінің білім беру және кәсіби сценарийін әзірлеу және іске асыру үшін ресурстарды іздеуде, сондай-ақ осы ресурстарды өз бетінше пайдалануға үйретуде психологиялық-педагогикалық қолдау қажет. Осыған байланысты орта білім беретін мектептің басты міндеттерінің бірі білім алушыларға кәсіби өзін-өзі анықтауда психологиялық-педагогикалық қолдау көрсету және білім беруді жалғастыру және одан әрі кәсібилендіру туралы шешімдерді кезең-кезеңімен қабылдауға көмектесу болып табылады.

Зерттеудің мақсаты-жоғары сынып оқушыларының кәсіби өзін-өзі анықтау деңгейін зерттеуді психологиялық-педагогикалық тұрғыдан негіздеу.

Аталған мақсатқа орай психологиялық-педагогикалық деректерді теориялық талдау және эмпирикалық өңдеу, диагностикалау әдістері кеңінен қолданылды. Мақала авторлар «кәсіп», «кәсіптік бағдар», «кәсіби өзін-өзі анықтау» және т.б. ұғымдарына ғылыми талдаулар жасалады. Ғылыми теориялық талдаулар бойынша білім алушылардың кәсіби өзін-өзі анықтау деңгейін психологиялық-педагогикалық ерекшеліктерін диагностикалау тәсілдерін негіздеуге мүмкіндік берді.

Мақалада орта білім беру мекемелеріндегі жоғары сынып оқушыларының «Педагог» мамандығын таңдаудағы кәсіби өзін-өзі анықтауын психологиялық-педагогикалық тұрғыдан диагностикалық негіздеу қарастырылады.

Түйін сөздер: кәсіп, кәсіптік бағдар, кәсіби өзін-өзі анықтау, диагностика, психологиялық-педагогикалық ерекшелік.

Косшыгулова А.С.,^{1*} Жампеисова К.К.¹, Кыдырова С.Р.¹

¹Казахский национальный педагогический университет имени Абая, г. Алматы, Казахстан

²Актюбинский региональный государственный университет имени К.Жубанова
г. Актюбе, Казахстан

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО САМООПРЕДЕЛЕНИЯ СТАРШЕКЛАСНИКОВ В ОРГАНИЗАЦИЯХ СРЕДНЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация

В статье рассматривается актуальность психолого-педагогического обоснования исследования профессионального самоопределения старшеклассников. На фоне быстро развивающегося постиндустриального общества проблемы формирования личности на основе индивидуальных возможностей и потребностей обучающегося т выявлении траектории профессионального самоопределения отражаются в непрерывном педагогическом процессе. Для повышения эффективности этого процесса, особенно учащемуся, желающему вступить во взрослую жизнь, необходима психолого-педагогическая поддержка не только в выборе профессии, но и в поиске ресурсов для разработки и реализации своего образовательного и профессионального сценария, способствующих в процессе обучения самостоятельному использованию этих ресурсов. В связи с этим одной из главных задач средней школы является оказание психолого-педагогической поддержки обучающимся в профессиональном самоопределении и определения установок в поэтапном принятии решений о продолжении и дальнейшей профессионализации образования.

Цель исследования: психолого-педагогическое обоснование изучения уровня профессионального самоопределения старшеклассников.

В ходе исследования авторами применялись методы теоретического анализа и эмпирической обработки психолого-педагогических данных, диагностики, проводился научный анализ понятий «профессия», «профориентация», «профессиональное самоопределение» и др. Проведенный научно-теоретический анализ позволил обосновать подходы к диагностике психолого-педагогических особенностей уровня профессионального самоопределения обучающихся. В статье даётся обоснование диагностики профессионального самоопределения старшеклассников в организациях среднего образования при выборе профессии «Педагог» с психолого-педагогической точки зрения.

Ключевые слова: профессия, профориентация, профессиональное самоопределение, диагностика, психолого-педагогические особенности.

Koshygulova A.,^{1*} Zhampeisova K.,^{1*} Kydyrova S.²

¹Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan

²Aktobe Regional University named after K.Zhubanov, Aktobe, Kazakhstan

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL FEATURES OF PROFESSIONAL SELF-DETERMINATION OF HIGH SCHOOL STUDENTS IN SECONDARY EDUCATION ORGANIZATIONS

Abstract

The article is devoted to the relevance of the psychological and pedagogical substantiation to the study of professional self-determination of high school students. Taking into account a rapidly developing post-industrial society, the problems of personality formation based on the individual capabilities and needs of the student and the identification of the trajectory of professional self-determination are reflected in the continuous pedagogical process. To increase the effectiveness of this process, especially for a student who wants to enter adulthood, psychological and pedagogical support is needed not only in choosing a profession, but also in finding resources to develop and implement his educational and professional scenario, contributing to the independent use of these resources in the learning process. In this regard, one of the main tasks of the secondary school is to provide psychological and pedagogical support to students in professional self-determination and determination of attitudes in step-by-step decision-making on the continuation and further professionalization of education.

The purpose of the study: psychological and pedagogical substantiation of the study of the level of professional self-determination of high school students.

During the research, the authors used methods of theoretical analysis and empirical processing of psychological and pedagogical data, diagnostics, scientific analysis of the concepts of "profession", "career guidance", "professional self-

determination", etc. The conducted scientific and theoretical analysis allowed to substantiate approaches to the diagnosis of psychological and pedagogical features of the level of professional self-determination of students. The article provides a justification for the diagnosis of professional self-determination of high school students in secondary education organizations when choosing the profession of "Teacher" from a psychological and pedagogical point of view.

Keywords: profession, career guidance, professional self-determination, diagnostics, psychological and pedagogical features.

Кіріспе. Бүгінде кәсіби өзін-өзі анықтау ерекшеліктерін зерттеуге арналған көптеген тәсілдер бар. Бұл тек осы мәселенің күрделілігіне ғана емес, сонымен қатар мәдени және тарихи факторлардың өзін-өзі анықтау үдерісіне әсеріне байланысты. Қолданыстағы тәсілдердің көпшілігі кәсіп таңдауды болжауға, мансаптық жоспарларды құруға және кәсіби қызметке қанағаттануды қамтамасыз етуге бағытталған.

Ғылыми дереккөздерді талдаудан «кәсіби өзін-өзі анықтау» ұғымы кәсіби әлемдегі адамның анықтамасын ғана емес, сонымен қатар кәсіби қызмет арқылы өмірдің мәнін іздеуді де қамтитыны белгілі. Кәсіби өзін-өзі анықтау үдерісінің негізі - адамның өмірдегі өз жолының тәуелсіз күресіне ұмтылуы, сонымен қатар әлеуметтік талаптар мен қоғамдық үміттерді ескеру. Кәсіби өзін-өзі анықтау мамандық таңдау ерекшеліктерін көрсетеді және адамның өзінің еңбек қызметіне қатысты күтулері мен перспективаларының болуын болжайды. Бұл процесс өмір бойы қалыптасып, дамып отырады. Өмірдің түрлі өтпелі кезеңдерінде кәсіби өзін-өзі анықтау әр түрлі көрініс береді, өйткені ол адамның кәсіби саладағы орны мен рөліне байланысты мағыналарды талдауларды қамтиды. Біздің зерттеуіміздің теориялық және әдіснамалық негіздері: Кәсіби өзін-өзі анықтау туралы теориялық идеялар (В.М.Данилова, М.И.Дьяченко, Л.П.Жукова, Е.А.Климов, Н.И.Ковалева, А.А.Локтев, Н.С.Пряжников, С.Н.Чистякова және т. б.), жоғары сынып оқушыларының кәсіби өзін-өзі анықтау ерекшеліктері мәселесі бойынша зерттеулер (М.В.Бадашкеев, Е.И.Белик, Н.В.Бондаренко, М.Ж.Гусманов, Н.Б.Лисовская және т. б.).

Орта білім беру мекемелерінде жоғары сынып оқушыларында әлеуметтік қатынастарда орын табуға және әртүрлі қызмет салаларында өзін-өзі кәсіби анықтауға ұмтылумен байланысты белгілі бір қиындықтар туындайды. Бұл кезеңнің маңызды аспектісі - өзінің ішкі әлемін ашу. Бұл жаста өзін-өзі тану, өзін-өзі анықтау және өзін-өзі бағалау проблемалары туындайды. Орта мектеп оқушылары тұлғааралық қарым-қатынаста өз орнын табуға тырысады және құрдастарымен де, ересектермен де жаңа байланыстар орнатады. Ата-аналармен қарым-қатынас қиындай түседі және саналы болады. Айта кету керек, бұл жаста орта мектеп оқушылары өздерінің үміттері мен қиялдарын жобалайтын сыртқы әлеуметтік ортаның әсері артады. Олар сыртқы әлемді өмірлік тәжірибе жинақтауға, жаңа әсер алуға және сапалы жаңа қатынастар орнатуға арналған кеңістік ретінде қарастырады. Рефлексияның дамуы жасөспірімнің жеке басы туралы хабардар болуға және оның эмоцияларына, әрекеттері мен сезімдеріне саналы түрде қарауға ықпал етеді. Бұл жаста орта мектеп оқушыларының өзіндік эмоциялары сыртқы әлеуметтік факторлардың әсерінен ғана емес қарастырылады. Жоғары сынып оқушысының эмоционалды жағдайы оның қазіргі психологиялық жағдайын көрсетеді. Орта мектеп оқушылары көбінесе жасөспірімдік кезеңді жастық шақтан ерекшелендіретін айқын «ересек сезімді» көрсетеді [1]. Бұл сезім олардың өмірге деген жауапкершілігімен көрініп, тұлғалық өзін-өзі ұйымдастыруында оларды ересек мәртебеге жақындатады. «Ересектік сезімі» басқа адамдармен қарым-қатынас және жеке мінез-құлық формалары арқылы қалыптасады. Ол моральдық және этикалық принциптермен ерекшеленетін «ересек адам» мінез-құлық үлгілерін қабылдауға негізделген. Орта мектеп оқушылары бұл мінез-құлық үлгілерін ажырата алады, оларды өздерімен салыстыра алады және ересектермен қарым-қатынасты байқап көреді. Алайда, «ересектік сезімін» толық түсіну үшін олар өздерінің мінез-құлқын барабар бағалауға мүмкіндік беретін өмірлік

тәжірибеге, практикалық дағдыларға және қалыптасқан құндылықтар мен дүниетаным жүйесіне жетіспейді. Дегенмен, орта мектеп оқушылары жалпы қабылданған нормаларға сәйкес дұрыс және қолайсыз мінез-құлықты жақсы ажыратады. Жоғары сынып оқушылары көбінесе белгілі бір кәсіби саланы таңдағысы келеді және кәсіби өзін-өзі анықтау қажеттілігін сезінеді. Бұл осы жас кезеңіне тән психологиялық ерекшелік. Кәсіби бағдар мен таңдау мәселелеріне арналған көптеген зерттеулерде осы дағдарыс кезеңінің өтуі тұлғаның дамуының қайшылықпен сипатталатындығы атап өтілген.

Орта білім беру мекемелерінде жоғары сынып оқушыларының кәсіби өзін-өзі анықтау үдерісі - бұл болашақ кәсіби қызметке қатысты өз мақсаттары мен ұстанымдарын таңдауды қамтитын күрделі процесс. Бұл процесс саналы қызметті және тиісті психологиялық-педагогикалық қолдау арқылы жеңілдетуге болатын кәсіби таңдауға дайын болуды талап етеді. Кәсіби өзін-өзі анықтау үдерісінде әлеуметтік аспектілер маңызды рөл атқарады. Бұл аспектілер таңдалған кәсіптің қоғамның талаптарына сәйкестігіне байланысты. Орта мектеп оқушылары қоғамның белгілі бір кәсіптерге қатысты күтулері мен түсініктеріне тап болады. Олар әлеуметтік күтулерге байланысты қысым мен шектеулерді сезінуі мүмкін, бұл өзін-өзі анықтау екібіндатады. Психологиялық аспектілер орта мектеп оқушыларының кәсіби өзін-өзі анықтау үдерісіне де әсер етеді. Бұл аспектілер таңдалған кәсіптің жеке ерекшеліктері мен қалауына сәйкес келеді. Кейбір орта мектеп оқушылары өздерінің қабілеттеріне, қызығушылықтарына және жеке басының белгілі бір кәсіптің талаптарына сәйкестігіне күмәндануы мүмкін. Әр түрлі кәсіптер туралы ақпарат беру, жеке кеңес беру, психологиялық қолдау көрсету және жоғары сынып оқушыларына кәсіби өзін-өзі анықтау үдерісінде қолдау көрсету үшін шешім қабылдау дағдыларын дамыту кезінде осы әлеуметтік және психологиялық аспектілерді ескеру және шешу маңызды.

Негізгі ережелер. Орта білім беру мекемелерінде жоғары сынып оқушыларының кәсіби өзін-өзі анықтауын айқындау аспектісінде одан әрі білім беру мүмкіндіктері туралы ақпаратты мүмкіндігінше кеңірек алуға алуға және оған мақсатты түрде дайындалуға, ал педагогтер өз кезегінде педагогикалық мамандықтарды таңдауға ниет еткен жоғары сынып оқушыларын психологиялық - педагогикалық қолдауды қамтамасыз етуі қажеттілік болып табылады. Болашақ педагогикалық мамандығын таңдау тікелей қызығушылық пен бейімділікке байланысты болуы жоғары сынып оқушыларының білім беру саласында, атап айтқанда орта білім беретін мектепте психологиялық-педагогикалық тұрғыдан негіздеуі. Білім алушылардың кәсіби өзін-өзі анықтау деңгейін зерттеуді психологиялық-педагогикалық тұрғыдан негіздеу, диагностикалық құралдарды таңдау, іріктеу және диагностиканы жүргізу. Заманауи білім беруді модернизациялау жағдайында және қазіргі қоғам алдында тұрған сын-қатерлер жағдайында кәсіби өзін-өзі анықтау мен оны диагностикалау мәселелері бойынша зерттеулердің маңызы артып келеді.

Кәсіби өзін-өзі анықтау мәселесін шешуге мектеп пен жоғары оқу орындары бірлесіп белсенді түрде айналысқаны жөн. Егер кәсіби өзін-өзі анықтау процесі дұрыс жүргізілмесе, онда көптеген оқушыларда еңбек іс-әрекеті бойынша таңдалынған мамандық туралы толық түсінік қалыптаспайды. Кәсіби өзін-өзі анықтаудың толықтай аяқталмауы оны тиянақты жүргізудің қажеттілігінің тағы бір жағдайы.

Жалпы орта білім беру мекемелерінің оқу-тәрбие жұмысын ұйымдастырудың маңызды шарты білім алушыларды әлеуметтік-педагогикалық қолдау болып табылады. Педагогтер мен психологтардың пікірінше, жоғары мектеп жасы - бұл осы жастағы орталық неоплазма болып табылатын білім алушылардың кәсіби өзін-өзі анықтауы үшін сезімтал кезең болып табылады [2].

Осыған байланысты жоғары сынып оқушыларының кәсіби өзін-өзі анықтауын әлеуметтік педагогикалық қолдаудың маңызды міндеті білім алушылардың болашақ кәсіби қызметті негізделген таңдау ды жүзеге асыруға дайындығы мен қабілетін қалыптастыру болып табылады.

Психологиялық-педагогикалық дереккөздерді талдау негізінде жоғары сынып оқушыларының кәсіби өзін-өзі анықтау проблемасы көптеген ТМД елдеріндегі беларуссиялықтардың (И.В.Дементьев, Н.Н.Забавский, О.А.Олекс және т. б.) және ресейлік зерттеушілердің (Е.А. Климов, И.С. Кон, А.В. Петровский және т.б.) зерттеу тақырыбы болғандығы анықталды.

Ал, бүгінгі зерттеушілер (М.В.Артюхов, О.М.Артюхова, Л.В.Антропова, Э.Ф.Зеер, А.И.Кочетов, А. М. Кухарчук, Н.С.Пряжников, С.Н.Чистякова және т.б.) жеке тұлғаның кәсіби өзін-өзі анықтауының факторларын, себептерін, көрсеткіштері мен деңгейлерін анықтады. Осылайша, теориялық дереккөздерді талдау бізге орта білім беру мекемелерінде жоғары сынып оқушыларының кәсіби өзін-өзі анықтаудағы қызығушылықтарына, тілектеріне, бейімділіктері мен қабілеттеріне сәйкес болашақ кәсіби қызметті мақсатты таңдауға дайындығы мен қабілетін қалыптастыруға негізделген анықтау жұмыстары жоғары сынып оқушыларына арнайы ұйымдастырылған. Бұл педагогикалық-психологиялық ерекшелігі ретінде жоғары сынып оқушыларының кәсіби өзін-өзі анықтауын диагностикалауға мүмкіндік берді.

Осыдан орта білім беру мекемелерінде жоғары сынып оқушыларының кәсіби өзін-өзі анықтауына қол жеткізу кәсіптік бағдарлау жұмыстарының нәтижесі болып табылатындықтан, кәсіптік бағдарлау жұмысының мазмұнына тереңірек үңілу қажеттілігі туындайды.

Кәсіптік бағдар тек педагогика мен психологиядан тыс кең ауқымды, мамандық таңдауда шараларын кешенін қамтып келеді. Кәсіптік бағдар саласындағы классикалық зерттеулер Е.А.Климов, И.С.Кон, А.Е.Голомсток, Н.С.Пряжников, Н.Н.Чистяков, А.Д.Сазоновқа тиесілі.

Е.А.Климов кәсіптік бағдар жұмысының маңыздылығын атап өтті: «Жасөспірімге мамандық әлемінде кең бағдар алуға көмектесу керек. Ол жобаның авторы және өмір жолының құрылысшысы болуы керек» [3].

Н.С.Пряжников кәсіптік бағдар жұмысы бүкіл білім беру үдерісінің өзегі деп санайды [4]. Бұл кәсіптік бағдар, кәсіби және жеке өзін-өзі анықтауды арнайы ұйымдастырылған сүйемелдеу ретінде түсініледі, бұл оқушыға алдымен не үшін оқитыны туралы сұраққа жауап беруге көмектеседі.

Психологиялық сөздікте «кәсіптік бағдарлауды (кәсіптік бағдарлауды) жастарға мамандық таңдауда көмек көрсетуге бағытталған шаралар жүйесі ретінде» анықтайды [5]. Бұл өз мәні бойынша жастардың кәсіби өзін-өзі анықтауын, өз мүдделеріне, қалауларына, бейімділіктеріне, қабілеттеріне сәйкес және әртүрлі профильдегі мамандарға деген қоғамдық қажеттіліктерді ескере отырып, кәсіпті саналы және негізделген таңдауға дайындығын қалыптастыруға бағытталған іс-шаралар жүйесі болып табылады.

Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі заңында «...кәсіптік бағдар - білім алушының кәсіптік қызығушылықтарына, жеке қабілеттері мен психикалық-физиологиялық ерекшеліктеріне сәйкес білім беру және кәсіптік мүмкіндіктер саласында, мамандық пен оқитын орнын еркін және саналы таңдау құқықтарын іске асыруына ақпараттар мен консультациялық көмек беру» деп атап көрсеткен [6].

Кәсіби өзін-өзі анықтау «кәсіби бағдарлау» ұғымымен тікелей байланысты. Бұл өскелең ұрпақты мамандық таңдауға дайындауға жауапты және оқушылардың бойында әр тұлғаның жеке ерекшеліктеріне сәйкес келетін кәсіби өзін-өзі анықтауды қалыптастыру бойынша әлеуметтік-экономикалық, психологиялық-педагогикалық және медициналық-физиологиялық міндеттер кешенін шешетін қоғамдық институттардың ғылыми-практикалық қызметінің көп қырлы, тұтас жүйесі және жоғары білікті кадрлардағы қоғамның сұраныстары [7].

Зерттеу базасы Алматы қаласы, Білім басқармасы мен Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті мен өзара жасалып, бекітілген меморандум аясындағы отызға жуық орта білім беру мекемелері. Мысалға: №141, Абай атындағы дарынды балаларға арналған республикалық мектеп-интернат оқушылары. Академик Ш. Смағұлов атындағы

Алматы облыстық мектеп-интернатының және т.б. 10-11 сынып оқушылары Ал, зерттеу материалдары философтар, педагогтар, психологтардың зерттелетін мәселе бойынша еңбектері, сондай-ақ оқушылардың болашақ кәсіби өзін-өзі анықтау, бағдарлануға негізделген эсселері, жобалау жұмыстары, «Педагогикалық мамандықты кіріспе» факультативтік курсының бағдарламасы [8], сауалнама және әңгіме нәтижелері болды.

Материалдар мен әдістер. Бүгінде зерттеушілердің пікірінше, жоғары сынып оқушыларының кәсіби өзін-өзі анықтау үдерісінің нәтижесі болашақ мамандықты таңдауға негізделген жеке білім беру маршрутын құру болып табылады. Біздің зерттеу жұмысымыздың бағытында орта білім беру мекемелеріндегі жоғары сынып оқушыларының психологиялық-педагогикалық ерекшелігі ретінде кәсіби өзін-өзі анықтау құрылымын анықтау маңызды болды. Кәсіби өзін-өзі анықтау мәселесіне байланысты (Л.С.Выготский, С.Л.Рубинштейн, К.А.Абульханова-Славская, П.Г.Щедровицкий, Е.А.Климов, Е.М.Борисова, М.Р.Гинзбург, Н.П.Капустин, А.Н.Леонтьев, Д.И.Фельдштейн және т.б.) ғалымдардың еңбектеріне сүйену жоғары сынып оқушыларының кәсіби өзін-өзі анықтау үдерісінің маңызды жақтарын зерттеуге мүмкіндік береді.

Л.С.Выготский бойынша, болашақ мамандық таңдау кезінде жоғары мектеп оқушылары бірқатар қиындықтарға тап болады, оларға мамандықтар әлемі туралы білімнің (жалпы мамандық туралы, мүмкіндіктер туралы, оның талаптары туралы) және өзі туралы білімінің (қабілеттер, жеке мүмкіндіктер және т.б.) болмауы; тәжірибесінің жеткіліксіздігін (басынан өткермегендігі) атап өтуге болады...өзін-өзі анықтау деңгейінде кәсібін таңдау болашақ мамандықтың және оның ішкі ресурстарының талаптарын түсінуді, саналы түрде қабылданған ниет пен психикалық дамудың жоғары дәрежесі негізінде шешім қабылдауды талап етеді. Бұл жеке тұлғаның мотивациялық қажеттілік саласын реттейтін өзін-өзі анықтаудың біз үшін жарамды әрекеті болып табылады. Сондықтан жоғары мектеп оқушылары достарының, таныстарының, туыстарының, ата-аналарының, мұғалімдерінің пікіріне назар аударады.

С.Л. Рубинштейн өзін-өзі анықтауды өмірлік мақсаттар мен жоспарларды таңдауда оның дербестігін анықтайтын жеке қасиеттер арқылы анықтайды [9].

К.А.Абульханова-Славская адамның өзін-өзі анықтауын өмірдің әртүрлі аспектілеріндегі құндылықтарды, көзқарастарды, нормаларды, мотивтерді түсіну қабілеті ретінде сипаттайды [10]. Бұл қабілет интегративті болуы керек, яғни өзара байланысты қабілеттер жүйесінен тұруы керек. Қабілеттердің интеграциясы адамның өзінің ішкі әлемінің тұтас бейнесін түсінуіне ықпал етеді.

К.А.Абульханова-Славскаяның көзқарастарын П.Г.Щедровицкий де қолдап, ол сонымен бірге өзін-өзі анықтауды адамның өзінің мәнін қайта қарау қабілеті ретінде анықтайды [11]. Осылайша, П.Г. Щедровицкий өзін - өзі анықтау тек өзінің мәнін түсіну ғана емес, сонымен бірге ішкі әлемді қайта қарау деп санайды. Біздің көзқарасымыз бойынша да, өзін-өзі анықтау - бұл өз мүмкіндіктерін, қабілеттерін, өз көзқарастары мен құндылықтарын анықтау.

Е.А.Климов өзін-өзі анықтауды психикалық дамудың көрінісі, жеке даму мүмкіндіктерін белсенді іздеу ретінде қарастырған [12]. Тұлғаның психикалық дамуының көрінісі - бұл оның даму мүмкіндіктерін іздеу нәтижесінде жеке белсенділіктің әсерінен психиканың жаңа өзгерістерінің жинақталуы және пайда болуы деп негіздеуге болады.

Жоғары сынып оқушыларының кәсіби өзін-өзі анықтау ұғымы арқылы біз олардың жеке тұлғалық басының білімге, танымға, санаға деген интегративті қабілеттерін, ниеттері мен мүмкіндіктерін, бейімділіктері мен қабілеттерін болашақ кәсіби жолға байланысты қайта қарауы мен жеке және өмірлік өзін-өзі анықтауы өзара әрекеттесіп, кәсіби, әлеуметтік, моральдық, ұжымдық және т.б. сияқты өзін-өзі анықтаудың басқа түрлерін қалыптастырады. Бұл өз кезегінде өзара әрекеттесіп, жеке және өмірлік өзін-өзі анықтауды дамытады.

Жоғары сынып оқушыларының кәсіби өзін-өзі анықтау ұғымының құрылымын бүгінде әр зерттеуші әртүрлі қарастырады. Ғалымдардың тқжырымдары негізінде кәсіби өзін-өзі

анықтаудың құрылымдық мазмұнын ашу үшін бірнеше компонентке бөліп қарастыруды жөн көрдік.

Жоғары сынып оқушыларының кәсіби өзін-өзі анықтау ерекшеліктерін зерттеумен байланысты ғылыми еңбектерді талдау барысында А.Г.Мұхаметшиннің пікіріне сүйене отырып: «рефлексивтік, когнитивтік, эмоционалды еріктік, белсенді-технологиялық, құндылық-мотивациялық, коммуникативтік» [13], -деп, кәсіби өзін-өзі анықтауының негізгі компоненттерін анықтаған.

Жоғары сынып оқушыларының кәсіби өзін-өзі анықтауының келесі компоненттерін (танымдық, құндылық мотивациялық, белсенділік) бөлуді орынды деп санаймыз, олардың негізінде жоғары сынып оқушыларының кәсіби өзін-өзі анықтау деңгейін бағалау жүргізілетін критерийлерге сәйкес келеді.

Демек, орта білім беру мекемелеріндегі жоғары сынып оқушыларының кәсіби өзін-өзі анықтау деңгейінің:

- танымдық компонентіне: жоғары сынып оқушысының таңдайтын болашақ мамандық туралы ақпарат пен оның мазмұны және оған қажетті кәсіби және жеке қасиеттер туралы білімінің болуы;

- құндылық мотивациялық компонентіне: кәсіби өзін-өзі анықтауға қызығушылық пен белсенділік жіне құндылық бағдарлары;

- белсенділік компонентіне: білім алушылардың жеке қасиеттері мен ерекшеліктерін таңдалған мамандықтың кәсіби талаптарымен байланыстыру қабілеті.

Ұсынылған компоненттер негізінде біз орта білім беру мекемелеріндегі жоғары сынып оқушылары дайындығының қалыптасу дәрежесін көрсететін кәсіби өзін-өзі анықтаудың үш деңгейін (жоғары, орта, төмен) бөліп көрсеттік. (1-кесте)

Кесте 1 - Жоғары сынып оқушыларының кәсіби өзін-өзі анықтау деңгейлері

Деңгейлер	Жоғары	Орта	Төмен
Сипаттамасы	-өзін-өзі бағалаудың барабар болуы; -құндылық бағдарлары мен көзқарастары нақты анықталған; -жеке кәсіби жоспар дербес құрылған; -мамандық таңдаудың ішкі мотиві дамыған	-орта мектеп оқушысының өзін-өзі бағалауы орта деңгейде; -құндылық бағдарлары мен көзқарастары ішінара анықталған; -болашақ мамандықты таңдау сыртқы факторларға негізделген; -мамандық таңдау ішінара білім алушының жеке ерекшеліктеріне сәйкес келеді	-білім алушының өзін-өзі бағалауы жеткіліксіз болуы; -болашақ мамандықты таңдауға қатысты жоспарлардың болмауы; -таңдау мотивациясы тек сыртқы; -кәсіби қызметтің белгілі бір саласында қызығушылық пен фокус жоқ.

Зерттеу мәселесі бойынша диагностикалық жұмыс «Педагогикалық сынып» пилоттық жобасы аясында орта білім беру мекемелерінде жоғары сынып оқушыларының кәсіби өзін-өзі анықтаудың компоненттік құрамын (танымдық, құндылық-мотивациялық, белсенділік) ескеретін арнайы таңдалған құралдар негізінде жоғары сынып оқушыларының кәсіби өзін-өзі анықтау деңгейін анықтау қажет болды.

Аталған қажеттілік негізінде:

1. «Мамандық таңдау мотивтері», Р.В.Овчарова.
2. Е.А.Климовтың «Болашақ мамандықтардың түрін анықтау» әдістемесі (В.Г.Резапкина-ның модификациясы).
3. Л.А.Йовайшидің «Кәсіби бейімділікті анықтау» әдістемесі (В.Р.Резапкинаның модификациясы).
4. «Н.С.Пряжниковтың белсенді сауалнамасы» - таңдап алынды.

Зерттеудің практикалық маңызы бар, өйткені оның нәтижелері динамикадағы 10-11 сынып оқушыларының кәсіби өзін-өзі анықтау ерекшеліктерін ескере отырып, жалпы білім беретін мектептердегі жоғары сынып оқушыларының кәсіби бағдарлау үдерісін ұйымдастыруды жақсарту үшін пайдаланылуы мүмкін.

Бұл жоғары сынып оқушыларына саналы кәсіби шешімдер қабылдауға көмектесу үшін неғұрлым тиімді тәсілдер мен әдістемелерді әзірлеуге мүмкіндік береді. Зерттеу нәтижелері ғимараттан жоғары сынып оқушыларын кәсіби өзін-өзі анықтау үдерісінде қолдауға және қолдауға бағытталған арнайы бағдарламалар мен іс-шаралар үшін пайдаланылуы мүмкін. Бұған психологтармен және кәсіби кеңесшілермен жеке кеңес беру, топтық тренингтер мен семинарлар ұйымдастыру, әртүрлі кәсіби бағыттар мен білім беру мүмкіндіктері туралы ақпарат беру кіруі мүмкін.

Кәсіптік бағдарлау үдерісін неғұрлым тиімді ұйымдастыру жоғары сынып оқушыларына өздерінің қызығушылықтары, қабілеттері мен құндылықтары туралы хабардар болуға көмектеседі, бұл оларға мамандық таңдауға қатысты ақпараттандырылған және саналы шешімдер қабылдауға мүмкіндік береді.

Сондай-ақ, бұл жоғары сынып оқушыларының кәсіби жолды таңдау үдерісіне байланысты стресс пен сенімсіздік деңгейінің төмендеуіне ықпал етуі мүмкін. Зерттеу сонымен қатар тәрбиешілер мен мектеп әкімшілері үшін пайдалы болуы мүмкін, бұл оларға оқушылардың кәсіби өзін-өзі анықтау ерекшеліктерін жақсырақ түсінуге және осы мүмкіндіктерді ескере отырып, білім беру бағдарламалары мен ресурстарын бейімдеуге көмектеседі. Бұл жоғары сынып оқушыларының сәтті бейімделуіне және дамуына ықпал ететін қолдау көрсететін және ынталандыратын білім беру ортасын құруға ықпал етеді.

Осылайша, зерттеу нәтижелерін пайдалану жоғары сынып оқушыларын кәсіби бағдарлау және психологиялық-педагогикалық қолдау үдерісінің тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді, олардың табысты кәсіби өзін-өзі анықтауы мен болашақ мансабына ықпал етеді.

Нәтижелер мен талқылау. Мамандық таңдау барлық уақытта адамның өмір сүру деңгейіне анықталуына әсер етті. Жеке тұлғаның мүмкіндіктеріне, талантына және ұмтылыстарына жауап беретін жұмыс қызметкерге да, қоғамға да үлкен пайда әкеледі. Жаңа белестерді (сәнді), қаржылық ауқаттылық пен беделге қуып, адамның алдына жалған және жүзеге асырылмайтын мақсаттар қойып, оны ұнамайтын еңбек жылдарына шектейді. Белгілі бір тұлғалық бейімділікпен және іскерлікпен бекітілмеген мамандығы бар адам көбінесе өз ісінде қандай да бір кәсіби табыстарға қол жеткізе алады. Кәсіби өзін-өзі анықтау мәселесі егжей-тегжейлі талдауды талап етеді. Алғашқы рет орыс психологиялық ғылымында психикалық құбылыс ретінде өзін-өзі билеуге С.Л.Рубинштейн назар аударды, ықпалымен сыртқы іс-қимылдар өзгертін ішкі күштердің маңыздылығын атап өтті. С.Л.Рубинштейннің идеялары К.А.Абульханова-Славская жұмыстарында дамыды. И.С.Кон, И.В.Дубровина, Л.И.Божович, В.Ф.Сафина және Г.П.Никова және т.б. шетелдік ғылыми психология ұғымына «өзін-өзі анықтау» термині «сәйкес (идентичность)» терминіне сәйкестігін көрсетті. Бірегейлік құбылысын Э.Эриксон, Дж.Марсиа, А.Ватерман, И.Гофман, Ю.Хабермас және т.б. авторлар: жеке және әлеуметтік бірегейлікке қол жеткізу үдерістерінің ерекшеліктері мен кезеңдерін көрсетеді. Өзін-өзі анықтау белгілі бір әлеуметтік орта атмосферасындағы психикалық және физикалық ерекшеліктерді түсінумен байланысты. Таңдаудың өмірлік жағдайы өзін-өзі сезінуді ынталандырады және мақсаттарды, құндылықтарды, жеке ұстанымдарды, өзін-өзі бағалауды түсіну бойынша Өзін-өзі талдау процестерін белсендіреді, бұл өз кезегінде жеке жолды, жеке ұстанымды таңдау үшін негіз болады. Өзін-өзі анықтау бір уақытта процесс және нәтиже ретінде қарастырылуы мүмкін. Өзін-өзі анықтау нәтижесі ретінде ішкі үйлесім, тепе-теңдік жағдайы ретінде жеке басын сәйкестендіру болып табылады. Мамандық таңдауды жүзеге асыру өзін-өзі талдау және рефлексия (өмірдің мәнін іздеу), тұлғаның болашаққа бағдарлануы, өзінің ішкі позициясын қалыптастыру қабілеті.

Жасөспірімдер жасындағы орталық ісіктердің бірі тұлғаның кәсіби бағыты болып табылады. Сонымен қатар, өзін-өзі анықтаудың маңызды факторлары ретінде өзін-өзі бағалау мен тұлғаның құндылықтық бағдарларының жиынтығын есептеуге болады. Жоғары сынып оқушыларының кәсіби өзін-өзі айқындауын психологиялық-педагогикалық қолдау өз қабілеттері мен ұмтылыстарын ұғынуға көмек көрсетуі тиіс және мектептегі педагогикалық процестің ажырамас бөлігі болып табылады. Бұл бағыттағы жұмыс оқушының, әсіресе жоғары сыныптардың, болашақ мамандықты саналы таңдауға бағытталған өмірлік бағдарлар мен қондырғыларды қалыптастырудың мақсаты бар. Автордың пікірінше, бұл мәселенің маңыздылығы тек бір ғана шешім - бұл психологтардың, педагогтардың, ата-аналардың мектеп оқушыларымен тиімді жұмысы. Кәсіптік бағдар шараларының нәтижесі мамандық алу үшін кәсіптік оқу орны мектебінің түлегі саналы және саналы таңдау болуы тиіс. Жоғары сынып оқушыларының кәсіби өзін-өзі айқындауын психологиялық-педагогикалық сүйемелдеудің бағыттары:

- оқушылардың өз жеке басының, өмірлік құндылықтары, қабілеттері мен мүмкіндіктері туралы нақты түсінігін қалыптастыруға жағдай жасау;

- жоғары сынып оқушыларын проблемалық жағдайларды шешуде өзін-өзі талдау тәсілдеріне үйрету;

- оқыту бейінін таңдауда психологиялық көмек;

- жоғары сынып оқушыларының кәсіби өзін-өзі анықтау практикасымен білім беру үдерісін ықпалдастыру; жоғары сынып оқушыларының кәсіби өзін-өзі анықтау есебімен бейіндік даярлаудың жеке бағыттарын ұйымдастыру;

- мектепті жоғары оқу орындарымен біріктіру.

Осы бағыттағы мақсаттарды іске асыру үшін біз бірқатар психологиялық диагностикалық әдістер мен әдістемелерді қолдандық. Олардың ішінде даму теориясы, бірегейлік теориясы, сана және өзіндік сана концепциясы, мотивация теориясы, кәсіби өзін-өзі анықтау тұжырымдамасы, бейіндік оқыту тұжырымдамасы тұрғысынан әдебиеттің мазмұнды талдауы; бейіндік мектептегі кәсіптік өзін-өзі анықтау жағдайын жалпылама талдау үшін оқушылар, педагогтар және ата-аналар топтарының сауалнамалық сұрағы;

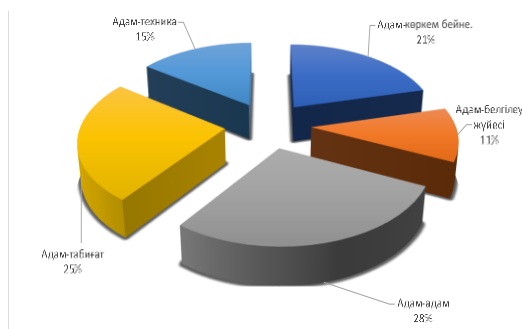
- «Мамандық таңдау мотивтері», Р. В. Овчарова.

- Е.А.Климовтың «Болашақ мамандықтардың түрін анықтау» әдістемесі (В.Г.Резапкинаның модификациясы).

- Л.А.Йовайшидің «Кәсіби бейімділікті анықтау» әдістемесі (В.Р.Резапкинаның модификациясы).

- «Н.С.Пряжниковтың белсенді сауалнамасы» - таңдап алынды.

- Е.А.Климова «Дифференциалдық-диагностикалық сауалнама» әдістемесі; әртүрлі көзқараспен кәсіби өзін-өзі анықтау үдерісін зерттеу үшін тәуелсіз сипаттамаларды жалпылау әдісі; деректерді математикалық-статистикалық өңдеу.

1-сурет. Е.А.Климовтың «Дифференциалды диагностикалық сауалнама» нәтижесі

Зерттеу аясында жоғары сынып оқушыларының кәсіби өзін-өзі анықтау деңгейлерінің жиынтық көрсеткішінің деректерін талдау жоғары сынып оқушыларының кәсіби өзін-өзі анықтауының орташа деңгейі басым екенін көрсетті (54%), респонденттердің 24% төмен деңгей анықталды. Жоғары сынып оқушыларының тек 22% кәсіби өзін-өзі анықтаудың жоғары деңгейі бар. Кәсіби өзін-өзі анықтаудың белсенді компонентінің көрсеткіштерін анықтау үшін жоғары сынып оқушыларына Е.А.Климовтың «Дифференциалды диагностикалық сауалнама» (ДДС) әдістемесі ұсынылды.

Он бірінші сынып оқушылары басқа топтарға қарағанда ата-аналар тарапынан көмек күтеді. ЖОО-ның бірінші курс студенттерінің болашақ кәсіптің формалды тартымдылығына бағдарлануы сақталуда. Олар ата-аналардың пікірін ең маңызды деп таниды, бірақ болашақ кәсіби жолға қатысты өз көзқарасын қорғауға дайын. Барлық зерттеулерге негізделі отырып, біз білім берудің кәсіптік бағыты өзін-өзі анықтау үдерісінің өту барысында жоғары сынып оқушылар топтары арасындағы айырмашылықты қалыптастыруға әсер ететінін айта аламыз.

Осы тақырып бойынша еңбектерді талдай отырып, өзін-өзі анықтаудың үш компонентті құрылымына негізделген мамандық таңдаудың тұлғалық дайындығының психологиялық алғышарттарын анықтауға мүмкіндік берді.:

1) субъектілік-тұлғалық компонентті дамыту (өзін-өзі бағалаудың, жауапкершіліктің және өмірлік жолды таңдауға саналы көзқарастың жеткілікті жоғары деңгейін қалыптастырумен байланысты);

2) құндылық-мотивациялық компонент («өзін-өзі бақылау», «өз іс-әрекеттеріндегі тәуелсіздік», «адалдық», «пікірді, көзқарасты ұстанудағы батылдық», «өмірлік даналық» сияқты құндылықтардың тұлғалық сипаты үшін жоғары маңыздылықта көрсетілген «физикалық және психикалық денсаулық», «қаржылық қауіпсіз өмір»);

3) бағдарлы - мінез-құлық компоненті (кәсіби мүдделер өрісінің біртіндеп тарылуымен, кәсіптік бағдар қалыптастырумен сипатталады).

«Педагогикалық сынып» пилоттық жобасы аясындағы [14] сыныптардағы жоғары сынып оқушыларының кәсіби өзін-өзі анықтауының психологиялық-педагогикалық ерекшеліктерін зерделей отырып, :

- оқу профилі оқушы таңдаған болашақ мамандыққа толықтай сәйкес келмейді;
- сауалнамаға қатысқан он бірінші сынып оқушыларының жартысы ғана жоба аясында оқыту шын мәнінде мамандықты таңдауға көмектеседі деп санайды;

- мұғалімдер мен ата-аналар кәсіптік таңдауды қалыптастырудағы жобалық оқытудың рөлін жоғары бағалайды;

- ата-аналардың кәсіпті таңдау кезінде балалардың пікіріне әсер ету деңгейі өте жоғары; ата-аналардың кәсіптік өзін-өзі анықтау ерекшеліктерінің көзқарасы мектеп оқушыларының өздері қалай бағалайтынына өте жақын;

- педагогтердің оқушылардың кәсіби өзін-өзі анықтау үдерісіне қатысты ұстанымы қашықтықтан, олардың мамандықты таңдау үрдісі туралы түсініктері мектеп оқушыларының жағдайды қалай қабылдайтынынан алыс. Мұғалімдердің әсері барлық топтармен айтарлықтай төмен бағаланады. Педагогикалық сынып – дегеніміз «Педагогикалық мамандыққа кіріспе» факультативтік курсының оқу бағдарламасы негізінде пилоттық жоба шеңберінде қосымша оқыту жүзеге асырылатын, білім алушыларды саналы кәсіби өзін-өзі айқындауға және «Педагог» мамандығына тұрақты мақсатты мотивация мен тікелей қызығушылыққа бағдарлайтын ерекше үлгідегі сынып деп қарастырылады.

Мәселені зерттеу аясында орта білім беру мекемелерінде жоғары сынып оқушыларының кәсіби өзін-өзі айқындауын психологиялық-педагогикалық ерекшеліктері зерттеу барысында алынған нәтижелерге негізделеді:

- пилоттық жоба сыныптардағы білім беру процесі жоғары сынып оқушыларының жеке тұлға туралы нақты түсінігін қалыптастыруға, олардың өздерінің басты өмірлік құндылықтары мен мақсаттарын, кәсіби мүдделерін анықтауға ықпал етуі тиіс;

- жоғары сынып оқушыларының кәсіби өзін-өзі анықтау көрсеткіштерін анықтау олардың тұлғалық дайындығының жеке бағыттарын ұйымдастыру үшін негіз болады;

- кәсіби өзін-өзі анықтау, мектеп оқушыларын кәсіби бейімдеу мақсаты бола отырып, маман-профориентолог басшылығымен ата-аналардың, мұғалімдердің бірлескен ілесіп жүретін іс-әрекетінде жүзеге асырылады;

- кәсіпті таңдауға эмоционалды-оң қарым-қатынасты қалыптастыруға оқушыларды кәсіби баламалар туралы хабардар етудің нысандары мен тәсілдерін кеңейту; кәсіби мүдделерді дамыту ықпал етеді;

- мемлекеттік деңгейде ұлттық бірыңғай тестілеу (ҰБТ) талаптарының жобалық оқыту бағыттарымен және жоғары кәсіптік білім беру мамандықтарымен келісілуі қажет.

Бүгінгі күні мектеп оқушыларының кәсіби өзін-өзі анықтауы оқушылардың өздерінің және олардың ата-аналарының айрықша ерекшелігі болып қала береді. Бізге жобалық оқытуды дамыту үшін мемлекеттік деңгейде психологиялық-педагогикалық сүйемелдеуді қолдау, ұлттық бірыңғай тестілеу міндеттерімен келісуде бейіндік идеяны әзірлеу, арнайы кәсіптік бағдар беру курстарын, бағдарламаларды құру, білім беру үдерісіне кәсіби өзін-өзі айқындауды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеуді енгізу қажет.

Қорытынды. Кәсіби өзін-өзі анықтау адамның өмірлік жолында маңызды оқиға, осылайша, қорытынды жасауға болады. Тек өткен тәжірибесімен байланысты емес, сонымен қатар болашаққа, жеке «Мен» қалыптасуына қатыса отырып, өмірдің әр қырына байланысты. Кәсіби өзін-өзі анықтаудың неғұрлым зерделенген және танылатын факторы субъектінің мүдделері болып табылады. Мамандық таңдаудың маңызды және жеткілікті дәрежеде зерделенген факторы қабілет болып табылады. Кәсіби өзін-өзі анықтау өз қабілеттері мен мүмкіндіктерін бағалауға негізделген жеке талаптың белгілі бір деңгейін көрсетеді. Орта білім беру мекемелерінде жоғары сынып оқушыларының кәсіби өзін-өзі анықтауын кәсіби бағдарлау тәжірибесін дамыту бүгінгі күнде өзекті болып отыр. Кәсіп таңдау барысында ең алдымен адамгершілік-еріктік қасиеттеріне, одан кейін интеллектуалды және ұйымдастырушылық қасиеттеріне көңіл бөледі. Мүмкіндігі төмен бола тұра өздерін асыра бағалағандар кәсіп таңдағанда, кейін арты өкінішке әкеп жатады. Кәсіби қалаудың негізгі бағыттарын анықтауда оған әсер етуші басты факторларға назар аударған жөн. Тұлғалық фактордың жеткіліксіз түрде көрінуі кәсіби қалаудың дұрыс қалыптаспауына алып келуі мүмкін. Жоғарғы сынып оқушысының өз болашағын модельдей білуі, мамандықтарға өз бетінше қызығушылық танытып, талдау жүргізуі, сұранысқа ие жаңа мамандықтарға қызығушылық танытуы қазіргі нарық қоғамының талаптарына сай тұлғаның қалыптасуына алып келеді. Өзгерген экономикалық жағдайларда орта білім беру мекемелерінде жоғары сынып оқушыларына өз қабілеттері мен мүмкіндіктерін тануға, оларды кәсіптер әлеміне тануға, өздерінің «қалаймын» және «жасай аламын» еңбек нарығымен байланыстыруға үйрету қажет. Бұл жаңа қоғамдық әлеуметтік тапсырыс болып табылады.

Зерттеу Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университетінің ішкі грант қаржыландыру аясында орындалған (14.05.2024 жылғы N 05-04/329 шарт).

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Kosshygulova A., Kolumbayeva Sh., Aitenova E., Tanatova A., Zhekeyeva A. Ways of increasing students' self-organisation for self-study. *Journal of Education and e-Learning Research*. №4 (10).2023, pp.719-727. doi.org/10.20448/jeelr.v10i4.5164

2. Климов Е.А. Кәсіби өзін-өзі анықтау психологиясы: оқу студенттерге арналған нұсқаулық / Е.А. Климов. - 3-ші басылым., - М.: "Академия" баспа орталығы, 2007. – 304 б.

3. Климов Е.А. Как выбирать профессию. - М.: Просвещение. - 1990. - 150 с.

4. Пряжников Н.С. Школьная профориентация: мечты и реальность //Школьный психолог. - 2003. - №4. - С. 12–13.

5. Петровского А.В., Ярошенко М.Г. Психология. Словарь / Под общ. Ред. - М.: Политиздат. 1990. - 494 с.

6. Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі № 319 Заңы (19.04.2023 берілген өзгерістер мен толықтыруларымен). – Кіру режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z070000319> [Қаралған күні: 17.12.2024]
7. Подлеснова Н., Руденко И. Выбирая профессию // Семья и школа. 2001.№ 11-12 с.
8. Колумбаева Ш.Ж., Жанбеков Х.Н., Сайдахметов Б.С., Косшыгулова А.С. Абай атындағы ҚазҰПУ-ң ХАБАРШЫСЫ «Педагогика ғылымдары» сериясы, No3(79), 2023 ж. 265-275 б. <https://doi.org/10.51889/2959-5762.2023.79.3.023>
9. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии //– СПб.: Питер, - 2000. – 720 с
10. Абулханова-Славская К.А. Личность как субъект деятельности: хрестоматия //Психологические основы профессиональной деятельности; сост. В.А. Бодров. – М.: Пер Сэ: Логос, 2007. – С. 119-124.
11. Щедровицкий П.Г. Очерки по философии образования: статьи и лекции. – М.: Эксперимент, 1993. – 154 с.
12. Климов Е.А. Психология профессионального самоопределения. – М.: Изд. Центр «Академия», 2005. – 304 с.
13. Мухаметишин А.Г., Любягина О.А. Структурные компоненты профессионального самоопределения школьников //КПЖ. - 2016. - №6 (119). – Режим доступа: URL:<https://cyberleninka.ru/article/n/strukturnye-komponenty-professionalnogo-samoopredeleniyashkolnikov> [Дата обращения: 17.12.2024]
14. Колумбаева Ш.Ж., Атабекова Б.Б., Жанбеков Х.Н., Косшыгулова А.С. Орта білім алушыларды «педагог» мамандығын таңдауға даярлаудағы педагогикалық сыныптар қызметінің ғылыми-әдістемелік негіздері Известия КазУМОиМЯ имени Абылай хана», серия «Педагогические науки». – №2(73), 2024. – 303-325 бб. <https://doi.org/10.48371/PEDS.2024.73.2.019> <http://bulletin-pedagogical.ablaikhan.kz>

Reference:

1. Kosshygulova A., Kolumbayeva Sh., Aitenova E., Tanatova A., Zhekeyeva A. Ways of increasing students' self-organisation for self-study. Journal of Education and e-Learning Research. №4 (10),2023. pp.719-727. doi.org/10.20448/jeelr.v10i4.5164
2. Klimov E.A. Kәsibi өзін-өзі анықтау психологиясы: оқу. studentterge арналған нұсқаулық / E.A. Klimov. - 3-shi basylym., - М.: "Академия" баспа орталығы, 2007. – 304 б.
3. Klimov E.A. Kak vybirat' professiyu. - М.: Prosvshchenie. - 1990. - 150 s.
4. Pryazhnikov N.S. Shkol'naya proforientaciya: mechty i real'nost' //Shkol'nyj psiholog. - 2003. - №4. - S. 12–13.
5. Petrovskogo A.V., Yaroshenko M.G., Psihologiya Slovar'/Pod obshch. Red.-M.:Politizdat.1990.- 494s.
6. Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі № 319 Заңы (19.04.2023 берілген өзгерістер мен толықтыруларымен). – Кіру режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z070000319> [Қаралған күні: 17.12.2024]
7. Подлеснова Н., Руденко И. Выбирая профессию // Сем'я и школа. 2001.№ 11-12 с.
8. Колумбаева Ш.Ж., Жанбеков Х.Н., Сайдахметов Б.С., Косшыгулова А.С. Абай атындағы ҚазҰПУ ХАБАРШЫСЫ «Педагогика ғылымдары» сериясы, No3(79), 2023 ж. 265-275 б. <https://doi.org/10.51889/2959-5762.2023.79.3.023>
9. Rubinshtejn S.L. Osnovy obshchej psihologii //– SPb.: Piter, - 2000. – 720 s
10. Abul'hanova-Slavskaya K.A. Lichnost' kak sub"ekt deyatel'nosti: hrestomatiya //Psihologicheskie osnovy professional'noj deyatel'nosti; sost. V.A. Bodrov. – М.: Per Se: Logos, 2007. – С. 119-124.
11. Shchedrovickij P.G. Ocherki po filosofii obrazovaniya: stat'i i lekcii. –М.:Eksperiment,1993.–154 s.
12. Klimov E.A. Psihologiya professional'nogo samoopredeleniya. – М.: Izd. Centr «Академия», 2005. – 304 с.
13. Muhametshin A. G., Lyubyagina O. A. Strukturnye komponenty professional'nogo samoopredeleniya shkol'nikov //KPZh. - 2016. - №6 (119). – Rezhim dostupa: URL:<https://cyberleninka.ru/article/n/strukturnye-komponenty-professionalnogo-samoopredeleniyashkolnikov> [Data obrashcheniya: 17.12.2024]
14. Kolumbaeva Sh.Zh., Atabekova B.B., Zhanbekov H.N., Kosshygulova A.S. Oрта bilim alushylardy «pedagog» mamandyғын таңдауға даярлаудағы педагогикалық сыныптар қызметінің ғылыми-әдістемелік негіздері Izvestiya KazUMOiMYa imeni Abylay hana», seriya «Pedagogicheskie nauki». – №2(73), 2024. – 303-325 бб.. <https://doi.org/10.48371/PEDS.2024.73.2.019> <http://bulletin-pedagogical.ablaikhan.kz>